

Hz. Ömer Döneminde Yaşanan Amvâs Vebası

ABDULKERİM ÖNER

Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü,
İslam Tarihi Anabilim Dalı, Diyarbakır, Turkey, akerimoner@hotmail.com

Geliş Tarihi / Received Date : 16.03.2020
Kabul Tarihi / Accepted Date : 23.06.2020
Yayın Tarihi / Published Date : 30.06.2020

Atıf/ Cite as

Öner, Abdulkерim. "Hz. Ömer Döneminde Yaşanan Amvâs Vebası". *İstem*, 18/35 (2020): 145-168. <https://doi.org/10.31591/istem.759540>

Öz

Veба, tarihte meydana gelmiş birçok savaştan daha fazla yıkıcı olmuştur. İslam dünyasında çeşitli zaman ve mekânlarda ortaya çıkmış bu salgın, zaman zaman ciddi tehlikeler doğurmuştur. Hz. Ömer'in halifeliği zamanında Filistin'de ortaya çıkan Amvâs Vebası, zamanla Şam'ın geneline yayılmıştır. Şam'a gitmek isteyen Halife Ömer, vebanın çıktığını duyunca bölgeye gidip gitmeme hususunda tereddüt etmiştir. Yapılan istişare neticesinde bölgeye gitmekten vazgeçmiştir. Öte yandan Allah Resulü'nün veба hakkındaki ifadelerini de dikkate alarak halkı bu hastalığa karşı uyarılmış ve salgından kurtulmak amacıyla çeşitli tedbirlere başvurmuştur. Bu amaçla görevlendirilen Amr b. el-Âs, vebaya yakalanmayanları bulunduğu bölgeden uzaklaştırmıştır.

Amvâs Vebası'nda binlerce insan hayatını kaybetmiş ve birçok ailenin nesli tükenmiştir. Vebadan sonra bölge halkının işlerini düzene koymak amacıyla Şam'a giden Hz. Ömer, halkı teselli ettiği gibi gerekli yardımları da yapmıştır. Bu makalede, Hz. Ömer'in halifeliği döneminde Amvâs'ta ortaya çıkıp Şam'ın geneline yayılan ve binlerce insanın ölümüne sebep olan salgının etkileri ile halifenin veба karşısındaki tutumu hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Salgın Hastalık, Şam, Amvâs Vebası, Hz. Ömer.

Abstract

Amvâs Plague During The Khalifa Omar Period

The plague has been more devastating than many wars in history. This epidemic, which emerged at various times and places in the Islamic world, has created serious dangers from time to time. Amvâs Plague, which emerged in Palestine during the caliphate of Omer, spread throughout Damascus over time. Caliph Omer, who wanted to go to Damascus, hesitated about whether to go to the region when he heard the plague. As a result of the consultation, he gave up going to the region. On the other hand, by taking into account the statements of the Messenger of Allah about the plague, he warned the public against this disease and applied various measures to get rid of the epidemic. Amr b. al-As removes those who do not catch plague from the region they are in.

Thousands of people lost their lives in Amvâs Plague and many families had been cut of generation. After the plague, Omer, who went to Damascus to organize the affairs of the people of the region, provided the necessary assistance as well as comforting the public. In this article,

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). (CC BY-NC 4.0)"

the information will be given about the effects of the epidemic that emerged in Amvâs during the caliphate of Omar and spread throughout Damascus and caused the death of thousands of people and the attitude of the caliph against the plague.

Keywords: Death, Epidemic Disease, Damascus, Amvâs Plague, Omar.

Giriş

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren insanların hayatını etkileyen pek çok hastalık vardır. Bunlardan biri de veba hastalığıdır. Bulaşıcı ve tehlikeli bir hastalık olan veba, aynı zamanda ölümcül bir hastalığa da dönüşebilmektedir.¹ Geçmiş asırlarda hem insanların hem de hayvanların üzerinde ciddi manada etkisi olmuş ve çok sayıda canlının hayatına mal olmuştur. Günümüzde geliştirilen bazı ilaçlar ve alınan önlemler sayesinde bu hastalığın önüne geçilmiştir. Fakat değişik dönem ve coğrafyalarda farklı biçimde etkisini tekrar göstermiştir. Öyle anlaşılıyor ki insanlık hayatı devam ettiği müddetçe, bu salgın da değişik biçimde isminden söz ettirecektir.

Kara ölüm² olarak da bilinen ve hızlı bir şekilde yayılan veba, tarih boyunca farklı coğrafyalarda binlerce insanın ölümüne sebep olmuş ve kontrol altına alınamamıştır. İslâm tarihinde de değişik zaman ve mekânlarda vebanın baş gösterdiği bilinmektedir. Bazı dönemlerde etkisi kısa süreli olup fazla zarar vermezken bazen binlerce insanın hayatını etkilemiş ve her tarafı kasıp kavurmuştur.

Hz. Peygamber, vebanın geçmiş ümmetlerin müptela oldukları bir hastalık olduğunu belirtmiş ve “Bir yerde vebanın olduğunu duyarsanız oraya girmeyin şayet vebaya yakalanmışsanız oradan da ayrılmayın”³ diyerek ümmetini bu hastalığa karşı tedbirli olmaya davet etmiştir. Aynı şekilde Allah’ın böyle bir hastalıkla bazı insanları cezalandırdığını, bazılarını da mükâfatlandırdığını ifade etmiştir. Bununla birlikte Allah Resulü, bu hastalığa yakalananların bunun Allah’ın bir takdiri olduğunu bilip sabreder ve mükâfatını Allah’tan beklerse hastalığın kendileri hakkında rahmete dönüşeceğini müjdelemiştir.⁴

Tarih boyunca Medine’de birden fazla veba olayının yaşandığı bildirilmektedir. Müslümanlar Mekke’den Medine’ye hicret ettikten sonra Medine’nin ha-

¹ Taun/vebanın nasıl bir hastalık olduğu, insanlara nasıl bulaşıp yayıldığı, eski dönemlerde bu hastalıkla nasıl mücadele edildiği ve Allah Resulü’nün veba hakkında söyledikleri hakkında bk. Muhammed b. Ebî Bekir b. Eyyub b. Sa’d Şemsuddin b. Kayyim el-Cevziyye İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-meâd fi hedyi hayri'l-ibâd* (Beyrut: Müessesetu'r- Risale, 1994), 4: 34 vd.

² Hastalığın vücutta oluşturduğu şişkinlik ve morarmalardan dolayı derinin kararmasına yol açar. Bundan dolayı bu hastalığa “Kara Ölüm” ismi verilmiştir. Vebanın tarih boyunca nasıl algılandığı ve yayıldığı hakkında geniş bilgi için bk. <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/buyuk-veba-salgini-102>; Vebanın Avrupa’daki etkisi hakkında bk. T. Tolga Gümüş, “Avrupa’da Kara Ölüm ve Dönem Kronikleri”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20/1 (2011): 139-164.; Özlem Genç, “Kara Ölüm: 1348 Veba Salgını ve Ortaçağ Avrupa’sına Etkileri”, 2011, 28.

³ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta* (Beyrut: Dâru Ahyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1985), *Kitabu'l Cami*, 7. Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el- Buhârî, *El-Câmi u's-sahîh* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2003), “Tib”, 30.; Ebu'l Huseyn el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbüri Muslim, *Sahîh'u-Muslim* (Riyad: Dâr'u-Taybe, 2006), “Selam”, 100.; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, 4: 34.; Vebaya yakalanıp vefat eden kişi şahadet makamına ulaşır. Bk. Buhârî, “Tib”, 30.; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-meâd fi hedyi hayri'l-ibâd*, 4: 34.

⁴ Buhârî, “Tib”, 31.

vası ashaba iyi gelmemiş ve birçok kişi sıtma hastalığına yakalanarak yataklara düşmüştür. Hz. Âişe'nin aktardığına göre başta Hz. Ebû Bekir ve Bilâl-i Habeşî olmak üzere bazı sahabiler sıtma hastalığına tutulmuş ve sıkıntılı günler geçirmişlerdir. Bu durumda Hz. Peygamber, Müslümanların vebaya yakalanmasından dolayı son derece üzülmüş ve “Allah’ım! Bize Medine’yi Mekke’den daha çok sevdin. Bizi vebadan kurtar ve Medine’de bulunan bu salgını da Cuhfe’ye⁵ naklet” şeklinde dua etmiştir.⁶ Öte yandan Hz. Peygamber döneminde 6/627 tarihinde Medâin’de Şîrûye tânu meydana geldiğine dair haberler de bulunmaktadır.⁷

Medine dışında da salgın hastalıkların meydana geldiği ve insanların ölüme sebep olduğu bilinmektedir. Mesela Usayye, Ri’l ve Zekvân kabilelerinde de veba, humma ve kıtlık, kısa bir süre içerisinde birçok insanın hayatını etkilemiş ve yaklaşık olarak 700 kişinin hayatını kaybetmesine sebep olmuştur.⁸

Râşid Halifeler Dönemi’nde de salgın hastalıklara rastlamak mümkündür. Hz. Ömer’in halifeliliği döneminde Hayber Yahudileri arasında veba salgını çıkmıştır. Halife de bu hastalığın Müslümanlara bulaşmaması için onları Medine’den başka bir İslam diyarına göndermiştir.⁹ Aynı zamanda Hz. Ömer döneminde gerçekleştirilen Mısır’ın fethi esnasında Amr b. el-Âs’a yardım etmek amacıyla Zübeyr b. el-Avvâm komutasında bir birlik görevlendirilmiştir. Zübeyr, Mısır’a gitmek istediği zaman kendisine orada veba bulunduğu dair haberler iletilmiştir.¹⁰ Aynı şekilde Müslümanlar, Medâin’i fethetmek istedikleri zaman Fars hükümdarı Yezdicerd b. Şehriyâr, Medain’den kaçtı. Yezdicerd’in kaçtığı sene orada kıtlık ve veba hastalığı baş göstermiş ve Fars halkı arasında yayılmıştır.¹¹

1. Amvâs Vebası

Amvâs kelimesi, Amevâs veya Imvâs şeklinde de ifade edilmiştir. Eski ismi Emmaus’tur.¹² Filistin’de Beytü’l-Makdis yakınında ve Remle’ye 6 mil¹³ uzaklık-

⁵ Asıl adı Mehya olan Cuhfe, bir gece sel sularının çadırları ve hayvan sürülerini sürükleyip götürdüğü için kuru yer anlamına gelen Cuhfe adı verilmiş ve bu isimle meşhur olmuştur. Kızıldeniz’e 9 km. mesafesindeki Cuhfe, Medine’ye 6, Câr’a ise 3 menzil uzaklıkta bulunmaktadır. Bk. Ebu Abdullah b. Abdillâh el-Hamevî Yakut, *Mu’cemü’l-buldân* (Beyrut: Dâru’s-Sadr, 1977), 4: 119.; Mustafa L. Bilge, “Cuhfe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: İsam, 1993), 8: 82-83, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cuhfe>.

⁶ İmam Mâlik, “Kitabu’l Cami”, 4.; Tirmizî, “Rü’ya”, 10. Medine’de bulunan Müslümanlar hastalıktan öyle bir dereceye geldiler ki namazlarını ayakta kılacak takatleri kalmamıştı. Bk. Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişam, *es-Sîretu’n-nebeviyye* (Beyrut: Dâru’l-Kitabu’l-Arabî, 1990), 2: 229-230.

⁷ Nühket Varlık, “Tâun”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: İsam, 2011), 175.

⁸ Huseyn b. Muhammed b. Hasan ed-Diyârbekrî, *Târîhu’l-hamis fi ahvâli’l-enfesi nefis* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2009), 2: 304.; Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, trc. Metin Muhsin Bozkurt (İstanbul: Çile Yayınları, t.y.), 1: 313.

⁹ Yahudilerin Medine’den sürülmesinin nedeni sadece bu olay değildir. Bunun dışında başka nedenlerde bulunmaktadır. Bk. Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Davud el-Belâzurî, *Fütûhu’l-büldân* (Beyrut: Mektebetü’l-Meârif, 1987), 34.

¹⁰ Belâzurî, *Fütûhu’l-büldân*, 299-300.

¹¹ Belâzurî, *Fütûhu’l-büldân*, 366.

¹² Yakut, *Mu’cemü’l-buldân*, 4: 157.; Mustafa Fayda, “Amvas”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: İsam, 1991), 3: 100, <https://islamansiklopedisi.org.tr/amvas>.

ta bulunan tarihi bir yerleşim alanıdır.¹⁴ Aynı şekilde Kudüs ile Remle arasında,¹⁵ denizden 375 m. yükseklikte,¹⁶ dağların eteğinde bir ovada yer almaktadır.¹⁷ Yapılan arkeolojik kazılarda elde edilen kalıntılar, Emmaus adını sürdüren Amvâs'ın Roma ve Bizanslılar döneminde imar edilmiş önemli bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir.¹⁸ Miladi III. asırdan itibaren Nikopolis olarak bilinmekteydi.¹⁹ Burada Bizanslılardan kalma bir kilisenin olduğu ve haçlıların XII. Yüzyılda bu kiliseyi yeniden inşa ettikleri aktarılmaktadır. Buranın ilk yerleşim yerinin neresi olduğu ile kuruluş tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır.²⁰

Amvâs, 13/634 yılında gerçekleşen Ecnâdeyn Savaşı'ndan sonra Amr b. el-Âs tarafından fethedilmiş ve Müslümanların topraklarına katılmıştır.²¹ Buranın hicri 16 ve 18. senesinde fethedildiğine dair bilgiler de bulunmaktadır.²² Amvâs, bir müddet Müslüman askerlerinin ordugâhı olarak kullanıldıktan sonra Remle'nin kurulmasıyla birlikte yavaş yavaş önemini kaybetmiştir.²³ Günümüzde eski kalıntıların bulunduğu fakir bir kasaba halindedir.²⁴

Hz. Ömer'in halifeliği döneminde Şam'da binlerce insanın ölümüne sebebiyet veren veba salgını, ilk olarak Amvâs denen yerde ortaya çıktığından tarihte "Amvâs Vebası" olarak isimlendirilmiştir.²⁵ Dolayısıyla Filistin'den başlayan Amvas Vebası, daha sonra Şam bölgesinin tamamına yayıldı.²⁶ Hatta Irak bölgesi olan Basra'ya da sıçradı.²⁷ Fakat Mekke ve Medine bu salgından etkilenmedi.²⁸

İslam tarihinde Şam ve çevresinde çıkan ilk salgın²⁹ olan Amvâs Vebası, 17/638³⁰ veya 18/639 yılında gerçekleşmiştir.³¹ Anlaşıldığı kadarıyla hicri 17.

→ →

¹³ 6 mil, yaklaşık olarak 10 kilometreye tekabül etmektedir.

¹⁴ Yakut, *Mu'cemü'l-buldân*, 4: 157.

¹⁵ Ali Muhammed Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, trc. Mehmet Akbaş (İstanbul: Ravza Yayınları, 2008), 297.

¹⁶ Fayda, "Amvas", 3: 100.

¹⁷ F. Buhl, "Amvâs", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB, 1987), 1: 428.

¹⁸ Fayda, "Amvas", 100.

¹⁹ F. Buhl, "Amvâs", 1: 428.

²⁰ Fayda, "Amvas", 100.

²¹ F. Buhl, "Amvâs", 1: 428.; Fayda, "Amvas", 100.

²² Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beyrut: Mektebetü'l-Maârif, 1990), 7: 57.

²³ F. Buhl, "Amvâs", 1: 428.; Fayda, "Amvas", 100.

²⁴ F. Buhl, "Amvâs", 1: 428.

²⁵ Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi Hulefâi Râşidîn* (Bursa: Emin Yayınları, 2018), 3: 181.; Ali Muhammed Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, 297.

²⁶ Yakut, *Mu'cemü'l-buldân*, 4: 157-158.

²⁷ İzzuddin Ebü'l Hasan Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, thk. Ömer Abdusselam et-Tedmirî (Beyrut: Dârü'l Kitâbi'l Arabiyye, 1417), 2: 401.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 80.

²⁸ Şemseddin Ebü Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslam ve vefiyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lam*, thk. Ömer Abdusselam et-Tedmirî (Beyrut: Dârü'l-Kutubî'l-Arabî, 1993), (H. 11-40): 170.

²⁹ Diyârbekrî, *Târîhu'l-hamîs fi ahvâli'l-enfesi nefîs*, 1: 166.

³⁰ Fayda, "Amvas", 3: 100.

³¹ İbn Habîb, *el-Muhabber*, çev. Âdem Âpak-İsmail Güler (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 33.; Ebü Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî, *el-Ma'ârif* (Kâhire: arü'l-Ma'ârif, t.y.), 183.; Belâzurî, *Fütühu'l-buldân*, 141, 173.; Yakut, *Mu'cemü'l-buldân*, 4: 158.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 396.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 6: 202.; Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir es-Suyutî, *Târîhu'l-hulefâ* (Beyrut: Darü'l-Minhac, 2013), 239.

yılın sonlarında başlayıp bir sonraki sene de devam etmiştir.³² Fakat etkisi yıllarca devam etmiş ve hafızalardan silinmemiştir.³³

Amvâs Vebası'nın ne zaman başlayıp ne zaman bittiği ile ilgili kaynaklarımızda net bir bilgi bulunmamaktadır. Zira Hz. Ömer'in halifeliği döneminde Müslümanların genelini ilgilendiren önemli iki elim hadise peş peşe yaşanmıştır. Bunlardan biri kıtlık yılı, ikincisi ise Amvâs'ta ortaya çıkıp Şam'ın geneline yayılan salgındır. Kaynaklarımızın büyük çoğunluğunda bu iki olay için aynı tarih verilmektedir. Ancak olaylar iyice araştırıldığında kıtlığın Amvâs vebasından önce gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Aralarında tam bir yıl olmasa da farklı aylarda gerçekleşmiş olmaları muhtemeldir. Çünkü kıtlık yılında Halife Ömer, bütün gayretiyle halkın sıkıntılarını gidermeye çalışmıştır. Kıtlık esnasında Medine'yi bırakıp Şam'a gittiğine dair herhangi bir veriye sahip değiliz. Her ne kadar son zamanda yapılan bazı çalışmalarda Hz. Ömer'in veba nedeniyle Şam'a maddi yardımda bulunduğu dair bilgiler bulunsada bunlar gerçeği yansıtmamaktadır.³⁴ Hz. Ömer, Şam'a değil, kıtlıktan dolayı taşradan gönderilen yardımları Medine ve çevresinde sıkıntı çeken halka dağıtmıştır. Ancak halifenin veba nedeniyle Şam'a gittiğine dair herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Kaynaklarımızın genelinde geçen bilgiye göre Hz. Ömer, Şam'a gitmek istemiş fakat Şam'da vebanın çıktığını haber alınca, oraya gitmekten vazgeçmiştir. Halifenin vebanın bitimiyle birlikte bazı işleri düzene sokmak amacıyla bir kez daha Şam'a gittiği bilinmektedir.³⁵

Kıtlık yılının Amvâs Vebası'ndan önce meydana geldiğinin en önemli delillerinden biri de kıtlık esnasında Ebû Ubeyde'nin Şam'dan Medine'ye yardım göndermesi ve bu yardımların halifenin izniyle bizzat kendisi tarafından dağıtılmasıdır. Zira Ebû Ubeyde'nin Amvâs Vebası'nda hayatını kaybettiği hususunda herhangi bir şüphe bulunmamaktadır.³⁶

Amvas Vebası'nın neden ve nasıl çıktığı ile ilgili birbirinden farklı bilgiler bulunmaktadır. Müslümanlarla Rumlar arasında meydana gelen bir savaşın vebanın en önemli nedeni olarak kabul edilmektedir. Zira savaşta çok sayıda insan hayatını kaybetmiş, ölen bu insanların cesetleri uzun süre yerde kalmış ve kokuşmuştur. Bundan dolayı cesetlerden çıkan mikropların insanlara bulaştığı aktarılmaktadır.³⁷

2. Hz. Ömer ve Veba

³² Şibli Nu'mani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, trc. Talip Yaşar Alp (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2015), 137.

³³ Mehmet Akbaş, *Sahabenin İslam Tebliği (Suriye bölgesi)* (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2009), 87.

³⁴ Ercan Cengiz, "Hz. Ömer Döneminde Meydana Gelen Amvas Tâunu ve Etkileri", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 / 13 (2020): 139-140.

³⁵ Buhârî, "Selam", 100; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 79.

³⁶ Buhârî, "Ahkâm", 17.; Muslim, "Zekât", 37.; Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Musned* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1995), 1: 17.

³⁷ Ali Muhammed Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, 297.; Bu hastalığın Amvâs'ta çıkmasını ve diğer bölgelere yayılmasını, Müslümanların içki içmesine bağlayanlar da olmuştur. Bununla alakalı meydana gelen tartışmalar hakkında geniş bilgi için bk. Süleyman Ateş, *Hz. Ömer* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2017), 1: 387.

Hız Ömer'in değişik zamanlarda birkaç kez Şam'a gittiği bilinmektedir. Bu yolculuklarının birinde Yermük yakınlarında bir köy olan Serę'e³⁸ geldiğinde aralarında Ebû Ubeyde b. Cerrah, Yezid b. Ebî Süfyan ve Halid b. Velid'in bulunduğu bazı komutanlar, kendisini karşıladılar ve Şam'da büyük bir veba hastalığının vuku bulunduğunu haber verdiler. Halife, Şam bölgesine gidip gitmeme hususunda tereddüt etti ve istişare yapmaya karar verdi. Bunun üzerine ilk önce muhacirlerden oluşan bir toplulukla görüştü. Kendilerine Şam'da veba salgınının baş gösterdiğini, oraya girip girmeme hususunda fikirlerine başvurdu. Ancak muhacirler, aralarında ihtilaf ettiler ve halifeye net bir karar veremediler.³⁹ Onlardan bazıları, "Sen Allah rızası için yola çıktın, böyle şeyler seni yolundan alıkoymasın" diğer bir grup ise "Bu bir musibettir ve ölüm riski var. Bunun için senin gitmeni uygun görmüyoruz" dediler.⁴⁰ Bunun üzerine halife, onları huzurundan çıkararak ensardan bir grubu kabul etti. Onlara da aynı soruyu yöneltti. Fakat onlar da muhacirler gibi net bir görüş beyan etmediler. Sonuçta halife umduğunu bulamadı. Daha sonra Kureyş'in ileri gelenlerinden olup aynı zamanda Mekke'nin fethinden önce hicret edenlerin bazılarını çağırıldı. Halife durumu izah edince onlar, diğerleri gibi ihtilafa düşmediler. İnsanları geri götürmesi gerektiğini ve halkı vebanın bulunduğu bölgeye götürmemesini tavsiye ettiler.⁴¹

Hız Ömer, yapılan istişareyi değerlendirdikten ve meseleyi muhakeme ettikten sonra vebanın bulunduğu yere girmemeye karar verdi. Çünkü salgının bulunduğu yere girdiği takdirde hastalığa yakalananlara ilaveten kendilerinin de vebanın öldürücü darbelerine maruz kalacağını düşündü. Bunun için bulunduğu yerden daha fazla ileri gitmedi ve geri dönmeye karar verdi.⁴² Bunun üzerine Hız Ömer, halka şöyle hitap etti: "Ben sabahleyin bineğime binip gideceğim. Siz de hazırlığınızı yapın ve benimle beraber gelin." Hız Ömer'in bu sözleri, Ebû Ubeyde b. Cerrah'ın hoşuna gitmedi ve "Allah'ın kaderinden mi kaçırıyorsun" dedi.⁴³ Bu sözlere son derece üzülen halife, "Ey Ebû Ubeyde! Keşke bu sözleri senden değil de bir başkasından duysaydım. Evet, Allah'ın kaderinden yine onun kaderine sığınıyorum. Senin develerin olsa bir tarafı verimli, diğer tarafı da çorak bir vadiye inseler ve sen verimli yerde otlatsan Allah'ın kaderiyle otlatmış; çorak yerde otlatsan yine O'nun kaderiyle otlatmış sayılmaz mıydın?" O esnada orada bulunmayıp daha sonra gelen Abdurrahman b. Avf'ın, "Ben Allah Resülü'nden şunu işittim: 'Bir yerde vebanın olduğunu işittiğinizde oraya girmeyiniz. Şayet vebanın bulunduğu yerde olursanız oradan da çıkmayınız'"⁴⁴ hadisi-

³⁸ Hicazın başlangıcı, Şam'ın son sınırı olarak kabul edilen Serę, Medine'ye 13 konak uzaklıkta Tebük vadisi yakınlarında bulunmaktadır. Bk. Yakut, *Mu'cemü'l-buldân*, 7: 569.

³⁹ Buhârî "Selam", 100.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 87-88.; Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, 1: 312.

⁴⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2: 400.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 87-88.

⁴¹ Buhârî, "Tib", 30.; Muslim, "Selam", 100.; Tirmizî, "Cenâiz", 66.; Komisyon, *Hadislerle İslam* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014), 1: 601.

⁴² Algül, *İslâm Tarihi Hulefâi Râşidîn*, 3: 181.

⁴³ Ebû Ubeyde'nin bu sözünün kaderle münasebeti hakkında bk. Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), 10: 166.

⁴⁴ İmam Mâlik, *Kitabu'l-Cami'*, 7.; Buhârî "Tib", 30.; Muslim, "Selam", 100.; Ebû Davud Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünenu Ebî Dâvud* (Beyrut: Dâru'r-Risâletu'l-Âlemiye, 2009), "Cenâiz", → →

ni nakletti. Bunun üzerine Hz. Ömer, Allah'a hamdetti ve yanında bulunanlarla birlikte oradan ayrılıp Medine'ye geri döndü.⁴⁵

Bazı kaynakların bildirdiğine göre Abdurrahman b. Avf'ın Şam'da iken Hz. Ömer'e Hz. Peygamber'in veba ile ilgili hadisini bildirmiştir. Halife de Abdurrahman'ın bu haberini alınca, Şam'a gitmeyip Medine'ye geri dönmüştür.⁴⁶

Hz. Peygamber'in "vebanın bulunduğu yere girmeyin" hadisinin iki faydası bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, bozulmuş havayı teneffüs etmeyerek hastalığın önüne geçmektir. İkincisi ise vebalı hastalara yaklaşarak felaketin daha da büyümesine engel olmaya çalışmaktır.⁴⁷

Hz. Ömer'in Allah Resulü'nün bu mesajını çok iyi anladığı bilinmektedir. Zira Hz. Peygamber'in vebaya yakalanmış insanların bulunduğu bir beldeye gitmeyi veya vebaya yakalanmış bir beldeden çıkmayı ümmetine yasaklamakla, bu hastalıktan tüm yönleriyle korumayı hedeflemiştir. Çünkü veba salgınının bulunduğu bir yere gitmek; belanın içine girmek, bile bile enfeksiyona yakalanmak ve intihar teşebbüsünde bulunmak demektir. Bu durum hem akla hem de şeri delillere aykırı bir harekettir. Vebanın bulunduğu bir yerden uzak durmak, Allah'ın tavsiye ettiği korunma konusuna riayet etmektir. Bu tür korunma, yemek ve içmekten perhiz değil, vebanın bulunduğu yerden ve hastalıklı yerlerden uzak durmak demektir.⁴⁸

Abdurrahman b. Avf'ın rivayetinde sahabenin kader anlayışının birbirinden farklı olduğunu görüyoruz. Bir tarafta tedbiri yersiz görenler diğer tarafta ise Hz. Ömer'in öncülük ettiği, insanın tedbir ve tercihlerinin de kaderin bir parçası olduğunu düşünenler bulunmaktadır. Hz. Ömer buradaki tutumuyla, salgın ve bulaşıcı hastalıkları Allah'ın kaçınılmaz bir kaderi olarak gören anlayışın yanlış olduğunu savunmaktaydı. Aynı zamanda kaderin kuşatıcılığı ve bu kuşatıcılık içerisinde insanın tercih özgürlüğünü ve doğruyu bulma sorumluluğunu da hatırlatıyordu. Abdurrahman b. Avf'ın Hz. Ömer'i teyit ederek naklettiği hadiste de Allah Resulü veba salgını esnasında tedbir alınmasını emretmekte ve dolaylı olarak bu hareketin tevekkül ile kader inancına aykırı olmadığını öğretmektedir.⁴⁹

Sonuç olarak kolera, sıtma ve veba gibi salgın hastalıkların bulunduğu bölgelerden uzak durmak gerekmektedir. Zira böyle bir yere girmek, kişinin bile bile kendisini tehlikeye atması demektir. Bu da "Canlarınızı kendi ellerinizle tehlikeye atmayınız" (Bakara, 2/195) ayet-i kerimesine muhaliftir. Günümüzde bu tür bulaşıcı hastalığa yakalanan kişiler, karantinaya alınmaktadır. Allah Resulü,

→ →

10.; Tirmizî, "Cenâiz", 66.

⁴⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 400-401.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 2: 3-4, 87-88.; Ahmed Cevdet Paşa, *Kıssa-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, 1: 312.

⁴⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 2: 4.

⁴⁷ Muhammed Abdulhay Kettânî, *et-Teratibu'l-idâriyye* (Beyrut.; Darü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, t.y.), 1: 358.

⁴⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-meâd fi hedyi hayri'l-ibâd*, 4: 39.

⁴⁹ Ashabın kader anlayışı ve kaderin kâinattaki tecellisi hakkında detaylı bilgi için bk. Komisyon, *Hadislerle İslam*, 1: 601-602.

bu durumu asırlar öncesinden haber vermiş ve insanları uyarmıştır.

3. Vebadan Kurtulma Çabası

Vebanın her tarafı sardığı bir esnada insanların bu hastalıktan kurtulabilmesi için bir şeyler yapmaları gerekiyordu. Zira bu hastalığa yakalanan hiç kimse kurtulamıyordu. Salgının Şam bölgesinin tamamına yayıldığını duyan Halife Ömer, Ebû Ubeyde'ye bir mektup göndererek, Müslümanları alıp vebalı bölgeden uzaklaştırmasını istedi. Ebû Ubeyde de o esnada orada bulunan Ebû Musa'yı⁵⁰ çağırarak Müslümanlar için kalabilecekleri bir yer tespit etmesini istedi.⁵¹ Ancak Ebû Musa, muayyen bir yer tespiti yerine, insanların bu hastalıktan kurtulabilmesi için yerleşim yerlerini terk ederek, Allah'ın bu hastalığı insanların üzerinden kaldırmaya kadar, kırlara ve geniş alanlara gitmesi hususunda acele edilmesi gerektiğini ifade etti.⁵² Zira insanlar burada kaldığı müddetçe ölüm kaçınılmazdı. Gerçi buradan uzaklaşıldığı zaman vebadan kurtulacağına dair herhangi bir garantileri de yoktu.⁵³

Bir rivayete göre Ebu Ubeyde, Şam'da vefat ettiğinde Halife Ömer, onun yerine Amr b. el-Âs'ı bıraktı.⁵⁴ Başka bir rivayete göre de Ebû Ubeyde, yerine Muâz b. Cebel'i, o da vefat etmeden önce Amr b. el-Âs'ı yerine vekil bıraktı.⁵⁵ Amr, komutan olur olmaz vebadan kurtulmanın tek çaresinin hastalığın yayıldığı bu topraklardan insanları uzaklaştırmak olduğuna inanıyordu.⁵⁶ Bunun için yapılması gereken ilk iş, vebanın yayıldığı yerlere asker sevkiyatını durdurarak daha büyük vakaların önüne geçmektir.⁵⁷ Bu amaçla halkı bilinçlendirmesi gerekiyordu. O da öyle yaptı ve orada bulunan halka şöyle seslendi: "Ey insanlar! Doğrusu bu hastalık, Allah'ın İsrailoğullarına verdiği bir pisliktir. Bu hastalık bir kimseye bulaşursa ateş gibi alevlenir ve her tarafa yayılır. Dolayısıyla dağlara çıkarak kendinizi bu hastalıktan korumaya çalışın." İnsanları dağlara çıkarmanın doğru bir adım olmadığını söyleyenlere karşı ise Amr b. el-Âs, bunun geçici bir önlem olduğunu, insanların bu hastalıktan kurtulduktan sonra tekrar geri geleceklerini ifade ederek⁵⁸ bu tarz eleştirilere kulak asmadı. Düşündüklerini direterek kara-

⁵⁰ İbnü'l-Esir, Tarık b. Şihâb'ın kanalıyla gelen Ebû Musa'nın o sene Şam'da olduğuna dair rivayetin doğru olmadığını, Ebû Musa'nın Şam'da değil de Basra'da olduğunu ve dolayısıyla Buhârî ve Müslim'in rivayetlerinin daha doğru olduğunu ifade etmektedir. Bk. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 401.

⁵¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 399.

⁵² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 399.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 78.

⁵³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 78.

⁵⁴ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 141.

⁵⁵ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbâru'l-hulefâ*, ed. Mehmet Azimli, trc. Harun Bekiroğlu (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 381.

⁵⁶ Âdem Apak, *İslam Siyaset Geleneğinde Amr b. el-Âs* (Ankara: Ankara Okulları Yayınları, 2001), 253.

⁵⁷ Ahmed Nedvi-Said Sahib Ansârî, *Asrı Saâdet Peygamberimiz ve Ashabı*, trc. Ali Genceli, 1985. (İstanbul: Şamil Yayınları, t.y.), 2: 357.

⁵⁸ Amr b. el-Âs'ın bu kararına karşı ciddi manada eleştiriler gelmiştir. Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 79.; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbâru'l-hulefâ*, 381.; Ebû'r-Rebi Süleyman b. Musa b. Salim El-Himiri el-Kelâî, *El İktifa bi tazammenehu min megazi Rasulillah ve's-selasetil hulefa* (Beirut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1420), 2: 315.

rını uygulamaya koydu.⁵⁹ Bundan sonra hastaları ve sağlıklı olanları birbirinden ayırarak küçük küçük gruplar oluşturdu. Bu grupların meskûn olduğu evleri bile ayırdı. İnsanları şehrin dışında bulunan dağlara çıkararak oralarda çadırlar kurdu. Böylece hastalığın daha büyük kitlelere ulaşmasını engellemeye çalıştı.⁶⁰ Temiz hava insanlara iyi geldiğinden hastalık da etkisini giderek kaybetti.⁶¹ Böylece Yüce Allah, o toplumun üzerinden bu salgın hastalığı kaldırdı. Halife Ömer de Amr'ın bu davranışını yerinde bularak ses çıkarmayıp onayladı.⁶²

İbn Kesîr'in aktardığı bir habere göre, Amvâs köprüsü civarında yapılan savaşta insanlar veba hastalığına yakalandılar. O esnada orada bulunan Amr b. el-Âs, insanlara hitaben yaptığı konuşmada, bu vebanın kötü olduğunu ve ondan uzak durulması gerektiğini ifade etmiştir.⁶³ İnsanlar hastalıktan şifa bulup herkes evine döndükten ve herhangi bir problem kalmadıktan sonra Amr b. el-Âs, yerine oğlu Abdullah'ı vekil bırakarak Mısır'a gitmiştir.⁶⁴

4. Vebada Vefat Edenler

“Tâûnu Amvâs” adıyla meşhur olan bu salgının neticesinde⁶⁵ 20,⁶⁶ 25⁶⁷ veya 30 bin⁶⁸ insan hayatını kaybetmiştir.⁶⁹ Bazı rivayetlere göre Şam Orduları genel komutanı Ebû Ubeyde b. Cerrah'ın komutasında 36 bin asker vardı. Bunların içerisinde meşhur sahabilerin de bulunduğu 30 bin kişi hayatını kaybetmiş, geriye sadece 6 bin asker kalmıştı. Bu, Şam bölgesinde bulunan askerlerin yarısı demektir. Düşman ordusunun bunu duyması, Müslümanlar açısından bir felaket oluşturabilirdi. Bir görüşe göre bu kadar askerini kaybeden Ebû Ubeyde, çok üzülmüş ve hastalığın kendisine isabet etmesi için dua etmiştir.⁷⁰ Birçok fetih hareketinde bulanabilecek kapasitede olan bu kadar askerin genç yaşta hayata gözlerini yumması hakikaten çok acı bir tablodur.

Amvâs Vebası'nda yaşanan ölüm olaylarından dolayı bazı ailelerinin soyunun kesildiği rivayet edilmektedir. Mesela İslam tarihinin meşhur komutanlarından biri olan ve girdiği savaşların birçoğunu kazanan Halid b. Velid'in 40 civarında çocuğunun olduğu fakat bunların tamamına yakınının bu salgın hasta-

⁵⁹ Şibli Nu'mani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 139.

⁶⁰ Algül, *İslâm Tarihi Hulefâi Râşidîn*, : 182.

⁶¹ Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, 1: 312.; Adnan Demircan, *Râşid Halifeler* (İstanbul: Beyan, 2018), 60.

⁶² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 400.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 79.

⁶³ Amr b. el-Âs'ın bu konuşmasından rahatsız olan Şürahbil b. Hasene, Amr hakkında farklı ifadeler kullanmıştır. Konunun detayları hakkında bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 6: 203.

⁶⁴ Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 141.

⁶⁵ Fayda, “Amvas”, 3: 100.

⁶⁶ Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, trc. Salih Tuğ (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1989), 233.

⁶⁷ Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 141.; Yakut, *Mu'cemü'l-buldân*, 4:158.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 401.; Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, 1: 312.

⁶⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 93.;

⁶⁹ Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 141.; Yakut, *Mu'cemü'l-buldân*, 4:158.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 401.

⁷⁰ Ebu'l-Kasım Ali b. El-Hasan b. Hibetullah b. Abdullah eş-Şafî, *Târîhu medîneti Dimeşk* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1990), 25: 485.; Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve vefiyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lam*, (H. 11-40): 174.; Ali Muhammed Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, 303.

İktan hayatını kaybettiği aktarılmaktadır. Dolayısıyla Halid'in nesli, büyük oranda kesilmiş ve sonraki kuşaklara aktarılamamıştır.⁷¹

Ölüm saçan bu korkunç hastalık, İslam'ın yayılışına engel oldu. Ordu, düşman askerleriyle savaşaacağı yerde, kendi sorunlarıyla uğraşmak zorunda kaldı. Binlerce çocuk yetim, bir o kadar kadın da dul kaldı. Ölenlerin malları ise sahibsiz kaldı.⁷²

Amvâs'ta ortaya çıkan ve Şam bölgesinin tamamı ile Irak bölgesinin bir kısmına yayılan bu hastalık, binlerce insanın ölümüne sebebiyet verdiğini yukarıda ifade ettik. Vefat edenler içerisinde tarihe mal olmuş ve kaynaklarımızda isimleri zikredilmiş bazı önemli şahsiyetleri izah etmeye çalışacağız.

4.1. Ebû Ubeyde b. Cerrâh

Gerçek adı Amir b. Abdullah'tır. Ancak Ebû Ubeyde şeklinde meşhur olmuştur. Hem Habeşistan hem de Medine'ye hicret etmiştir. Aşere-i mübeşşereden olan Ebu Ubeyde b. Cerrah, Allah Resulü'nün katıldığı bütün gazvelere iştirak etmiş ayrıca Uhud Savaşı'nda Hz. Peygamber'in yanına batmış olan miğferin halkalarını dişleriyle çıkarmaya çalışırken dişlerini kaybetmiştir. Birçok seriyyede komutanlık yapmış ve Necranlılara İslamiyet'i öğretmek amacıyla görevlendirilmiştir. Hz. Ebu Bekir'in Benî Saide Sakifesinde halife seçilmesinde önemli rol oynamıştır. Hem Hz. Ebû Bekir hem de Hz. Ömer'in halifelik dönemlerinde çok önemli görevlerde bulunmuştur. Özellikle Hz. Ömer'in halifeliği zamanında Suriye orduları genel komutanlığına getirilmiştir.⁷³ Hz. Ömer'den önce vefat etmeseydi, Hz. Ömer, halife olarak ümmete onu tavsiye edecekti.⁷⁴

Amvâs Vebası'nın Suriye bölgesinin tamamına yayıldığını haber alan Halife Ömer, Müslümanların hayatından endişe etmeye başladı. Özellikle orada bulunan ve Allah Resulü'nün "Bu ümmetin emini"⁷⁵ dediği Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı bölgeden çıkarmak için bir şeyler yapması gerekiyordu. İşte bunun için bir mektup yazarak ona gönderdi. Mektupta şunlar yazıyordu: "...şu anda sana ihtiyacım var. Bunun için seninle konuşmak istiyordum. Mektubum sana ulaşır ulaşmaz yola koyulman gerekir." Ebû Ubeyde b. Cerrâh, mektubu aldığı anda Hz. Ömer'in maksadını anladı ve ona şunları yazdı: "Ey müminlerin emiri! Senin bana niçin ihtiyacın olduğunu biliyorum. Ben Müslüman askerler arasındayım. Kendimi herkese tercih edemem. Allah, benimle onlar hakkında hükmünü verip uygulayınca kadar onlardan ayrılmak istemiyorum. Dolayısıyla beni yanına

⁷¹ Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, 6. Baskı (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016), 447.

⁷² Şibli Nu'mani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 139.

⁷³ Muhammed b. Sa'd b. Menî ez-Zührî, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2001), 3: 380, 9: 388.; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb* (Beyrut: Daru'l-Cil, 1992), 4: 1710-1711.; Ebû Ubeyde'nin fiziki yapısıyla ilgili geniş bilgi için bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 94.; Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve vefiyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lam*, (H.11-40): 170-171.

⁷⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 3: 382.; Ahmed Cevdet Paşa, *Kıssa-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, 1: 312.

⁷⁵ Hadisin tam metni şöyledir: "Her ümmetin bir emini vardır. Bu ümmetin emini de Ebû Ubeyde'dir." Bk. Ahmed b. Hanbel, *Musned*, 1: 18.; İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 9: 388.; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, 4: 1710-1711.

çağdırmaktan vazgeçer.” Hz. Ömer, Ebû Ubeyde’den mektubu alıp okumaya başla-
yınca ağlamaya başladı. Çevresindekiler, “Ey müminlerin emiri! Ebû Ubeyde ve-
fat mı etti?” diye sorduklarında Hz. Ömer, “Hayır ama vefat etmiş sayılır.” diye
cevap verdi.⁷⁶

Ebû Ubeyde’nin yerini terk etmeyerek vebanın bulunduğu bölgede kalması,
geride kalıp da kaçamayanların kalbinin kırılmasını engellemek ve onları başa-
rısızlık endişesine itmeme içinidir.⁷⁷ Ayrıca taundan kaçmakla kurtulmanın
imkânsız olduğu inancındaydı.⁷⁸

Ebû Ubeyde’nin bölgeden uzaklaşmayacağını anlayan halife, kendisine in-
sanları çukur ve rutubetli yerlerden çıkarıp temiz ve yüksek yerlere götürerek
vebalı bölgeden uzaklaşması gerektiğini bildiren ikinci bir mektup daha yazdı.⁷⁹
Ebû Ubeyde de mektubu alınca Ebû Musa’yı yanına çağırarak, halifeden gelen
mektubu gösterdi ve Müslümanların vebadan kurtulabilmesi için uygun bir yer
tespit etmesini söyledi.⁸⁰

Müslümanları vebalı bölgeden uzaklaştırması için Halife Ömer’den haber
alan Ebû Ubeyde, Ebû Musa’ya talimat verdikten sonra kendisi de bölgeden
çıkarmak için devesinin hazırlanmasını istedi. Devesinin yanına gidip binmek istediğinde
ayağını kaldırmadı. Vebaya yakalandığını anladı ve “Allah’a yemin
ederim ki ben de hastalığa yakalandım” dedi. Ancak yolundan dönmedi ve ikliminin
güzelliği ile bilinen Câbiye’ye gitmek için yola koyuldu. Oraya geldiğinde
Müslümanları yanına çağırıp ve onlara şöyle bir konuşma yaptı: “Size bazı tav-
siyelerde bulunacağım. Şayet bu tavsiyelerimi kabul ederseniz, daima mutlu
olursunuz. Namazınızı dosdoğru kılın. Ramazan orucunu tutun. Zekâtınızı verin.
Hacc ve umrenizi yapın. Birbirinize hakkı tavsiye ettiğiniz gibi yöneticilerinizi de
tavsiyeden mahrum etmeyin ve onları aldatmayın. Dünya sizi aldatmasın. Kişi,
bin sene de yaşasa, gördüğünüz gibi, benim bu halime düşmekten başka çare-
si yoktur. Allah, âdemoğluna ölümü takdir etmiştir. Onların en akıllısı, Rabbine
en çok itaat eden ve hesap gününe iyi hazırlanandır.⁸¹ Ey insanlar! Bu hastalık
Rabbimizin rahmeti, peygamberinizin duası ve sizden önceki salihlerin ölüm
sebebidir.⁸² Ebû Ubeyde de bu hastalıktan kendisine düşen payı almıştır”⁸³ de-

⁷⁶ İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimeşk*, 25: 485. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 399.; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 78-79.

⁷⁷ Ali Muhammed Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, 305.

⁷⁸ Ahmed Nedvi-Said Sahib Ansârî, *Asrı Saâdet Peygamberimiz ve Ashabı*, 2: 357.

⁷⁹ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbâru'l-hulefâ*, 381.; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 79.

⁸⁰ Ebû Ubeyde'den gerekli talimatı alan Ebû Musa, yola çıkmak üzere evine gittiğinde eşinin de ve-
baya yakalandığını gördü ve bu durumu Ebû Ubeyde'ye haber verdi. Bk. İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 79.

⁸¹ İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimeşk*, 25: 486-487.; Ayrıca bk. Muhammed Yusuf Kândelevî, *Hz. Peygamber ve Ashabının Yaşadığı Müslümanlık*, çev. Ahmet M. Büyükcınar, A. Ömer Tekin, Ö. Faruk Harman (İstanbul: Kalem Yayınevi, 1977), 2: 716-717.

⁸² İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbâru'l-hulefâ*, 381.; İzzuddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed (630/1232), *el-Kâmil fi't-târih* (Beyrut: Darü'l Kütübi'l Alemiyye, 1987), 2: 399.; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 399-400.; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7: 78-79.; Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mulûk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Kahire: Dâru'l-Meârif, t.y.), 4: 61.; Şibli Nu'mani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 138.

⁸³ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 9: 388.; Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzi, →

dikten kısa bir müddet sonra vücudu bu hastalığa daha fazla dayanamadı ve 58 yaşında⁸⁴ iken Ürdün'de Beyzan yakınlarında bulunan Fihl köyünde⁸⁵ veya Cabiye'de⁸⁶ vefat etti.⁸⁷ Onun tekfin ve kabre konulmasında Muaz b. Cebel, Amr b. el-Âs ve Dahhâk b. Kays görev aldı.⁸⁸ Vefat ettiği yerde defnedilmeyi vasiyet etti.⁸⁹ İbn Sa'd, Ebû Ubeyde'nin kabrinin Kudüs'te Remle'ye yakın ve vebanın çıktığı yer olan Amvâs'ta olduğunu ifade etmektedir.⁹⁰

Muâz b. Cebel, Ebû Ubeyde b. Cerrah'ın vefatıyla birlikte orada bulunanlara, "Allah'a yemin ederim ki sizler bugün öyle bir adam kaybettiniz ki, ondan daha dindar, daha temiz ve daha merhametli birini görmedim"⁹¹ dedikten sonra onun vefat haberini Halife Ömer'e şu mektupla bildirdi: "Allah için emin olanı ve Allah'ı çok yüce olarak kabul edenî göz önüne getir. Hem sizin hem de bizim nazarımızda çok şerefliydi. Ebû Ubeyde b. Cerrah, Allah onun bütün günahlarını affetsin, vefat etti. "Biz Allah'tanız ve yine ona döneceğiz..." (Bakara, 2/156) Bunları sana yazarken ölüm her tarafı kasıp kavurmaktadır. Veba hastalığı insanları sarmış bir durumdadır. Kimsenin ecelinde bir aksama bulunmamaktadır. Ölmeyen de yakında ölecektir... Allah'ın rahmet ve bereketi üzerinize olsun." Bu haberi alan Hz. Ömer ve Medine'deki Müslümanlar, son derece üzül-düler ve onun için gözyaşı döktüler.⁹²

4.2. Muâz b. Cebel

Muâz b. Cebel, Hazreç kabilesinin Benî Seleme kolundan olup künyesi Ebû Abdurrahman'dır.⁹³ Akabe'de Allah Resulü'yle görüşmüş⁹⁴ ve 18 yaşında Müslüman olmuştur.⁹⁵ Hz. Peygamber'in katıldığı gazvelerin genelinde bulunmuştur. Sahabiler arasında fakih biri olarak tanınan Muaz, Hz. Peygamber tarafından Mekke'nin fethinden sonra orada bulunan halka dinlerini öğretmek ama-

→ →

el-Muntazam fi târihi'l-umem ve'l-mulûk (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995), 4: 247.

⁸⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 9: 388.; Belâzurî, *Fütühu'l-büldân*, 141.; İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimeşk*, 25: 488.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 94.; Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve vefiyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lam*, (H. 11-40): 174.

⁸⁵ İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimeşk*, 25: 486.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 94.; Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve vefiyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lam*, (H. 11-40): 174.; Ebû Ubeyde'nin kabrinin bulunduğu yer ile ilgili geniş bilgi için bk. Ahmet Önkâl, "Ebû Ubeyde b. Cerrâh", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: İsam, 1994), 10: 10: 250.

⁸⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 94.

⁸⁷ Belâzurî, *Fütühu'l-büldân*, 141.; Yakut, *Mu'cemü'l-buldân*, 4:158.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 399-400.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7: 78-79.; Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, 233.

⁸⁸ Ebû Ubeyde kabre konulup üzerine toprak serildiğinde Muâz, onun hakkında övücü ifadeler kullanmıştır. Bk. Kelâî, *el-İktifa bi Tazammenehu min Megazi Rasulillah ves Selasetil Hulefa*, 2: 314.

⁸⁹ Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalani, *el-İsabe fi temyizi's-sahabe* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415), 3: 478.

⁹⁰ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 9: 388.

⁹¹ Ahmed Nedvi-Said Sahib Ansari, *Asrı Saâdet Peygamberimiz ve Ashabi*, 2: 14.

⁹² Kelâî, *el-İktifa bi tazammenehu min megazi Rasulillah ve's-selasetil hulefa*, 2: 327.; Ali Muhammed Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, 300.

⁹³ Belâzurî, *Fütühu'l-büldân*, 141.; Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve vefiyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lam*, (H. 11-40): 174.

⁹⁴ İkinci Akabe biatına katılan 70 kişiden biridir. Bk. İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 3: 539-540. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 94-95.

⁹⁵ Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve vefiyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lam*, (H. 11-40): 174.

ciyla görevlendirilmiştir.⁹⁶ Aynı zamanda Yemen'e amil olarak gönderilmiştir.⁹⁷ Hz. Ebu Bekir döneminde de aynı görevde bulunmuş ancak daha sonra Şam fetihlerinde bulunmak amacıyla geri dönmüştür.⁹⁸ Hz. Ömer'in halifeliği döneminde de önemli görevlerde bulunmuştur.⁹⁹

Ebu Ubeyde, vebadan hastalanınca yerine Muâz b. Cebel'i tayin etti.¹⁰⁰ Namaz vakti yaklaştığından insanlara namaz kıldırması için Muaz'a talimat verdi. Ancak daha namaz bitmeden Ebu Ubeyde, hayata gözlerini yumdu. Bir taraftan Ebû Ubeyde'nin vefatı diğer taraftan vebanın bütün şiddetiyle etkisini sürdürmesi, insanları dehşetli bir şaşkınlığa sevk etti. Bunun akabinde orada bulunanlar,¹⁰¹ Muaz'ın yanına gelerek, "Allah'a dua et. Ta ki bu belayı üzerimizden kaldırsın" dediler. Bunun üzerine Muaz, "Bu bir bela değil, Allah'ın içinizde bazıları için mahsus kıldığı şehadettir"¹⁰² diyerek onlardan farklı düşünmüştür. Ebû Ubeyde vefat edince Şam'ın idaresi Muâz'a geçti.¹⁰³

Başka bir rivayete göre ise Muaz'ın halka şöyle hitap ettiği bildirilir: "Ey insanlar! bu hastalık Rabbimizin rahmeti, peygamberinizin duası ve sizden önceki salihlerin ölüm sebebidir."¹⁰⁴ Muaz'ın ailesine de bu hastalıktan payının verilmesini Yüce Allah'tan diliyorum."¹⁰⁵

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih* adlı eserinde Ebû Ubeyde ve Muâz'ın "Bu hastalık, peygamberinizin duasıdır" şeklindeki sözlerinin anlamını şu şekilde ifade etmektedir: "Cebrâil, Allah Resulü'nün yanına gelerek, ümmetin savaşla mı yoksa taun ile mi yok olmasını istiyorsun sorusuna Allah Resulü, 'Taun ile' diye cevap verdi."¹⁰⁶

⁹⁶ Ebu Abdillah Muhammed b. Ömer el-Vâkidî, *Kitâbu'l-meğâzi* (Beyrut: Dâru'l-A'lemî, 1989), 3: 889.; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mulûk*, 3: 889.: 3: 73.

⁹⁷ Ebû Ubeyd Ebû Ubeyd Kasım b. Sellam, *Kitâbü'l-emvâl*, thk. Dr. Muhammed Ammare (Beyrut: Darü's-Şuruk, 1989), 100, 116, 120, 137, 529.; Buhârî, "Zekât", 33.; İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 3: 540.; Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 95-97.

⁹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 94-95.

⁹⁹ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-emvâl*, 529.; Yusuf el-Kardâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, trc. İbrahim Sarmış (İstanbul: Kayhan Yayınları, 1984), 1: 334.

¹⁰⁰ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 3: 383.; Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî (Riyad: Dâru Tayyibe, 1985), 155.; İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimeşk*, 25: 486.

¹⁰¹ Şîbli Numani'nin aktardığı bir bilgiye göre, orada bulunan Amr b. el-Âs, kendilerini yok eden bu korkunç hastalığın muhtemelen Yahudilere gelen belalar türünden olabileceğini, bunun için herkesin bu yerleri terk etmesi gerektiğini söyledi. Bunun üzerine Muâz'ın minbere çıkarak halka konuşma yaptığını ifade etmektedir. Bk. Şîbli Nu'mani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 138.

¹⁰² İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, 3: 544.

¹⁰³ Muâz b. Cebel, Ebû Ubeyde'nin vefatından sonra ayağa kalkarak şu konuşmayı yaptı: "Ey insanlar! Günahlarınızı sebebiyle Allah'a tövbe edin ki sizleri bağışlasın. Kul, borcundan dolayı rehindir... Bir büyüğünüzü kaybettiğiniz için üzüntünüzü biliyorum. Ben ondan daha iyi kalpli, kötülükten daha uzak, halkını daha çok seven ve ondan daha samimi bir insan tanımıyorum. Ona rahmet dileyin." Bk. Kelâî, *el-İktifa bi Tazammenehu min Megazi Rasulillah ves Selasetil Hulefa*, 2: 314.; Kândehelevî, *Hz. Peygamber ve Ashabının Yaşadığı Müslümanlık*, 2: 717.

¹⁰⁴ Bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 401.; Ahmed b. Hanbel, buna ek olarak şunu da ilave etmektedir: "Fakat siz esas bundan daha şiddetlisinden korkun. O da kişinin evine mümin mi yoksa münafık mı döndüğünden haberdar olmamasıdır. Aynı şekilde çocuklarınızın idareciliğinden korkun." Bk. Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (241/855), *Kitabü'z-Zühd* (Beyrut: Darü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999), 150.

¹⁰⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 400.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 79.

¹⁰⁶ Bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 401.

İbn Kesir'in aktardığı bir habere göre, Muaz b. Cebel'in vebaya yakalanmadan önce vebanın bir rahmet olduğunu ve Peygamber'in de duası olduğunu ifade ettikten sonra Allah Resulü'nün şu sözlerini aktardı: "Siz Şam'a gidecek ve Amvâs denen bir yerde konaklayacaksınız. Orada vücutlarınızda karasinek iriliğinde çıbanlar çıkacaktır. Allah, o çıbanlar sayesinde sizleri, çoluk çocuklarınızı şehit edecek¹⁰⁷ ve mallarınızı da temizleyecektir." Ardından "Allah'ım, eğer benim bu hadisi Allah Resulü'nden işittiğimi biliyorsan Muaz ve ailesine bu vebadan en büyük payı ver ve afiyete de erdirme" şeklinde dua etti.¹⁰⁸ Bunun akabinde oğlu Abdurrahman bu hastalığa yakalandı.¹⁰⁹ Oğlunun yanına giderek "Gerçek Rabbindendir, sakın şüphe edenlerden olma"¹¹⁰ ayetini okudu. Oğlu da "...İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın"¹¹¹ şeklinde karşılık verdi ve çok geçmeden Abdurrahman vefat etti.¹¹²

Muâz b. Cebel, bu hastalıktan kendisinin de payını istedi. Ardından avucunda vebanın izlerini görmeye başladı. Avucunu öpmeye başladı ve "Sendeki bu rahatsızlığa karşılık dünyadaki hiçbir şeyi tercih edip kabul edemem.¹¹³ Allah'ım bunu bereketli kıl. Zira sen küçük şeyleri bereketli kıalarsan, o şey büyür"¹¹⁴ dedikten kısa bir müddet sonra hastalık bütün vücuduna yayıldı. Ağrıları arttı ve yanına gidip gelenlere bazı tavsiyelerde bulundu.¹¹⁵ Yerine Amr b. el-Âs'ı vekil bıraktı ve dünya hayatının sadece Allah'a kavuşmaya engel bir örtü olduğu düşüncesi bütün ruhunu sardı. Huşu ve huzur içerisinde¹¹⁶ 34¹¹⁷ veya 38 yaşında iken Ürdün'ün el-Ukhuvâne bölgesinde¹¹⁸ vefat etti.¹¹⁹

Muâz, vefat ettiğinde Amr b. el-Âs, onun cenaze işleriyle meşgul oldu ve

¹⁰⁷ İmam Malik'in aktardığına göre şu beş zümre şehittir: "Veba hastalığından ve karın ağrısından ölenler. Suda boğulanlar. Yıkık altında ölenler ve Allah'ın dini uğruna ölenler." Bk. İmam Mâlik, *el-Muvatta*, "Salâtü'l-cemâa", 2.

¹⁰⁸ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 6: 203.

¹⁰⁹ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbâru'l-hulefâ*, 381.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 400.

¹¹⁰ Bakara, 2/147.

¹¹¹ Saffât, 37/102

¹¹² İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, 3: 383.; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbâru'l-hulefâ*, 381.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 400.; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 78. ; Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve vefiyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lam*, (H. 11-40): 177.; Kelâi, *el-İktifa bi tazammenehu min megazi Rasulillah ve's-selasetil hulefa*, 2: 315.

¹¹³ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbâru'l-hulefâ*, 381.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 400.

¹¹⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, 3: 383.; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 6: 203.

¹¹⁵ Muâz yanına gelenlere şöyle tavsiyede bulundu: "Sizler daha hayattayken ve sizlere mühlet verilmişken hayırlı amel işleyin. 'Keşke hayırlı ameller işleseydim" demeden önce bunları yapın. Sonra yapmak için fırsatınız olmayacak. Bitip tükenmeden ve başkalarına miras olarak bırakmadan önce yanınızda bulunandan infak edin. Bilin ki ancak yiyebildikleriniz, bağışladığınız ve önden gönderdikleriniz sizindir. Bunun dışındakiler ise varislerinizdir." Bk. Ali Muhammed Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, 301.

¹¹⁶ Şibli Nu'mani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 138-139.

¹¹⁷ İbn. Hacer, *el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe*, 6: 109.

¹¹⁸ Belâzurî, *Fütühu'l-büldân*, 141.; İbn Kesir, onun Şam'ın Gurinsan bölgesinin doğusunda vefat ettiğini yazmaktadır. Bk. *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 95.; Zehebî ise kabrinin Filistin'deki Gavr bölgesinde olduğunu ifade eder. Bk. *Târîhu'l-İslam ve Vefiyâtu'l-Meşâhîr ve'l-A'lam*, (H. 11-40): 177.

¹¹⁹ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbâru'l-hulefâ*, 381.; Belâzurî, *Fütühu'l-Büldân*, 141.; Yakut, *Mu'cemü'l-Buldân*, 4: 158.; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-ashâb*, 3: 1403.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 399.; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 3: 167.; Muaz, vefat etmeseydi Hz. Ömer'in kendisinden sonra halife olarak düşündüğü kişilerdendir. Bk. İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, 3: 546.

cenaze namazını kıldırdı. Ardından Halife Ömer'i bilgilendirmek üzere bir mektup gönderdi.¹²⁰ Ebû Ubeyde'den sonra Muâz'ın da veba salgınından hayatını kaybetmesi Hz. Ömer'i son derece üzdü. Halife, Muâz'ın ilim ehli olduğunu, hayırlı ve bereketli bir ömür geçirdiğini ifade eden cümleler kullandı ve orada bulunan Müslümanlarla birlikte ağladı.¹²¹

Muâz'ın ölümü bu derece arzulanması hakikaten çok manidardır. Bu da dinin insan tabiatı üzerinde bıraktığı vecd ve şevkten akılları hayrete sevk edecek bir boyuta ulaştığını göstermektedir. Veba salgını, binlerce insanı kasıp kavurmuşken Muâz gibi insanlar, bu felaketi bile büyük bir tevekkülle ve adeta bir nimet gibi karşılamışlardır.¹²²

4.3. Yezid b. Ebî Süfyan

Ümeyyeoğullarından Ebû Süfyan'ın oğlu olan Yezid, Mekke'nin fethi esnasında Müslüman olup "Yezidü'l-Hayr" olarak bilinmekteydi. Huneyn Savaşı'na katılmış ve Allah Resulü tarafından kendisine ganimet mallarından pay verilmiştir. Hz. Ebû Bekir döneminde Şam bölgesinin fethi için gönderilen ordulardan birinin komutanı olarak görevlendirilmiştir. Dimeşk fethedildiğinde oranın ilk valisi olmuş ve Hz. Ömer döneminde bölgedeki görevini sürdürmüştür.¹²³

Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın vefat haberini alan Hz. Ömer, onun yerine Şam'a vali olarak Yezid b. Ebî Süfyan'ı görevlendirdi.¹²⁴ O esnada Kayseriye'nin fethi ile meşgul olan Yezid de veba hastalığına yakalandı. Muhasara görevini kardeşi Muaviye b. Ebi Süfyan'a bırakarak Dimeşk'e döndü¹²⁵ ve bir müddet sonra orada vefat etti.¹²⁶ Nesli devam etmedi.¹²⁷ Yezid b. Ebî Süfyan vefat ettiğinde Hz. Ömer, onun yerine kardeşi Muaviye'yi Dimeşk'e vali tayin ederek oranın haracını toplama görevini kendisine verdi.¹²⁸ Ürdün'deki askerlerin başına ve ora-

¹²⁰ Amr b. el-Âs, Muâz b. Cebel'i defin ettikten sonra onun kabri başında şunları söyledi: "Ey Muâz! Allah sana rahmet etsin. Biz seni Müslümanların nasihat edenlerinden ve en hayırlılarından biliyoruz. Sen cahillere edep öğrettirdin. Facirlere karşı da son derece serttin. Müminlere de merhametliydin." Bk. Kelâî, *el-İktifa bi tazammenehu min megazi Rasulillah ve's-selasetil hulefa*, 2: 317.; Ali Muhammed Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, 301.

¹²¹ Hz. Ömer'in ifadeleri şu şekildedir: "Allah Muâz'a merhamet etsin. Onun vefatıyla bu ümmet ilimden mahrum kaldı. Onunla yaptığım birçok istişarede dediklerini kabul etmişim. Onun insanları en hayırlıya ve bereketli olana sürüklediğini gördüm. Onun ilminden çok istifade ettik. Bizi hayra çok teşvik etti. Allah ona Salihlerin mükâfatını versin." Kelâî, *El İktifa bi tazammenehu min megazi Rasulillah ve's-selasetil hulefa*, 2: 317.

¹²² Şibli Nu'mani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 139.; Algül, *İslâm Tarihi Hulefâi Râşidîn*, 3: 182.

¹²³ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 95.; Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve vefiyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lam*, (H. 11-40): 179.; İbn Hacer, *el-İsâbe fi temyizi's-sahabe*, 6: 516-517.

¹²⁴ Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 141.

¹²⁵ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 141, 142.; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 95.

¹²⁶ Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, 141, 142.; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, 382.; Yakut, *Mu'cemü'l-buldân*, 4:158.; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2: 399.; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7: 78.; Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, 1: 312.

¹²⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 9: 409.

¹²⁸ Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah İbn Şihâb ez-Zührî, *el-Megâzî*, ed. Mehmet Azimli, çev. Mehmet Nur Akdoğan (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 143.; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, 382.; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2: 401.; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 79.; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mulûk*, 4: 62.; Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, 1: 312.

daki haracın toplama görevine ise Şurahbîl b. Hasene'yi getirdi.¹²⁹

4.4. Hâris b. Hişâm

Benî Mahzûm kabilesine mensup olan Hâris b. Hişâm b. el-Muğîre,¹³⁰ Ebû Cehil'in kardeşi olup Mekke'nin fethi esnasında Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber, onun kalbini İslam'a ısındırmak amacıyla Huneyn ganimetlerinden pay vermiştir. Hz. Peygamber döneminde Mekke'de yaşamış daha sonra Hz. Ebû Bekir'in halifeliği zamanında Şam fetihlerine katılmış, Fihl ve Ecnadeyn savaşlarında da bulunmuştur. Lider bir kişiliğe sahip olan Hâris, bu özelliğini Müslüman olduktan sonra da sürdürmeye devam etmiştir. Şam bölgesinin fethi için Mekke'den ayrılınca, Mekke halkı çok üzülmüş ve onun gidişatından dolayı gözyaşı dökmüştür. Kaynakların büyük çoğunluğuna göre Amvâs Vebası'nda şehit olmuştur.¹³¹

Hâris b. Hişâm, akrabalarıyla birlikte yetmiş kişi Şam'a gitmişlerdi. Bunların arasında sadece dört kişi hayatta kalmıştı.¹³² Muhacir b. Halid, hem bu olay hem de vebanın halkı ne hale getirdiğini anlatan bir şiir okumuştur:

“Şam'a gidip yerleşen orada kalır.

Şam, bizi yok etmezse bile sıkıntıya düşürür.

Benî Rayta kabilesinden bıyıkları kırılmamış yirmi kahraman genç yok oldu.

Onların amcazadelerinden de bir o kadar yok oldu.

Şaşan kimse, işte böyle bir duruma şaşar.

Darbe ve hastalık olanların ölümü oldu.

Kâtip, bizim için kadere bunu yazdı.”¹³³

4.5. Ebû Cendel

Süheyl b. Amr'ın oğlu olan Ebû Cendel'in asıl adı As'tır. Hz. Peygamber'in tebliğini kabul edenlerin ilklerinden olan Ebû Cendel, babası tarafından zincire vurulmuş ancak daha sonra kaçmayı başarmış ve zincirleriyle birlikte Hudeybiye Antlaşması'na katılmıştır. Hz. Peygamber'in yoğun ısrarları neticesinde ant-

¹²⁹ Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mulûk*, 4: 62.; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, 382.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 401.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 79.

¹³⁰ Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 141.

¹³¹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 9: 407-408.; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, 382.; Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme Züheyr b. Harb en-Nesâi İbn Ebû Heyseme, *Ahbâru'l-mekkiyin min kitâbi'l-târîhi'l-kebir* (Riyad: Daru'l-Vatan, 1997), 222.; Yakut, *Mu'cemü'l-büldân*, 4:158.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 399.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6: 202, 7: 93.; Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve vefiyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lam*, (H. 11-40): 183-184.; Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, 1: 312.; Harîs'in Hz. Ebû Bekir döneminde gerçekleşen Ecnadeyn Savaşı'nda vefat ettiğine dair bilgiler de bulunmaktadır. Bk. Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 141.; Aynı zamanda Yermük Savaşı'nda vefat ettiğini aktaranlar da var. Bk. İbn Abdîberr, *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-ashâb*, 1: 303.

¹³² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 402-403.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7: 80.; Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, 1: 312.

¹³³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 80.

laşmanın maddeleri dışında tutulmayarak Mekkelilere iade edilmiştir. Sonraki yıllarda Ebû Basir'le birlikte Mekkelilere zor anlar yaşatmış ve netice itibariyle Medine'ye giderek Müslümanlara katılmayı başarmıştır. Hz. Ömer'in halifeliği döneminde Şam fethine katılmış ve Amvâs Vebası'nda şehit olmuştur. Nesli devam etmemiştir.¹³⁴

4.6. Süheyl b. Amr

Benî Âmir b. Lüeyy kabilesinden olan Süheyl b. Amr, Ebû Yezid künyesiyle de bilinmektedir.¹³⁵ Kureyşlilerin hatiplerinden olup Hudeybiye'de Müşriklerin temsilcisi olarak katılmıştır.¹³⁶ Mekke'nin fethinden sonra Ci'râne'de Müslüman olmuştur. Allah Resulü, Huneyn ganimetlerinden kendisine pay vermiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra çıkan dinden dönme olaylarında, insanları yatıştırma ve İslam dininde sebat etme konusunda kilit rol oynamıştır. Amvâs Vebası'nda hayatını kaybedenlerdendir.¹³⁷

4.7. Fadl b. Abbâs

Ebû Muhammed künyesiyle bilinen Fadl, Hz. Abbas b. Abdulmuttalib'in oğludur.¹³⁸ Çok genç yaşta Hz. Peygamber'in sohbetiyle müşerref olmuş, Mekke'nin fethi ve Huneyn Savaşı'na katılmıştır. Ayrıca Veda haccında da Hz. Peygamber'le birlikte bulunmuştur.¹³⁹ Allah Resulü'nün hastalığında kendisine hizmet etmiş ve vefatında da tekfin işinde görev almıştır.¹⁴⁰ Hz. Ömer döneminde Şam fetihlerinde bulunmuş, Amvâs Vebası'nda hayatını kaybetmiştir.¹⁴¹

4.8. Şürahbîl b. Hasene

Ebû Abdullah künyesi ile de bilinen¹⁴² Şürahbîl b. Hasene, Mekke'de dünyaya gelmiştir. Temim kabilesine mensup olduğu söylene de aslen Kinde kabilesindedir. Babası Abdullah'ı çok küçük yaşta kaybettiğinden annesi olan Hasene'nin ismiyle meşhur olmuştur. İslam'ın ilk dönemlerinde Müslüman olmuş ve Habeşistan'a hicret etmek zorunda kalan Müslümanlar içerisinde yer almıştır. Hayber'in fethi esnasında Medine'deki Müslümanlara katılmıştır. Allah Resulü ile birlikte bazı gazvelere katılmış ve çeşitli görevlerde bulunmuştur. Hz. Ebû Bekir'in halifeliği zamanında önce Ridde savaşlarında aktif rol almış ardından

¹³⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 9: 409.; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 6; 202, 7: 96.; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, 4: 1621-1622. Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve vefiyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lam*, (H. 11-40): 184.

¹³⁵ Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 141.

¹³⁶ İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, 2: 669.

¹³⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 9: 408.; Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 141.; İbn Hibbân, *es-Siretu'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, 382.; Yakut, *Mu'cemü'l-Buldân*, 4: 158.; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fî't-târîh*, 2: 399.; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 6; 202.; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, 2: 669-672.; Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve vefiyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lam*, (H. 11-40): 184.; Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, 1: 312.

¹³⁸ Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 141.

¹³⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 9: 403.

¹⁴⁰ İbn Hişam, *es-Siretu'n-nebeviyye*, 4: 315.; Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve vefiyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lam*, (H. 11-40): 182.

¹⁴¹ Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 141.; Yakut, *Mu'cemü'l-buldân*, 4:158.; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 6; 202.

¹⁴² Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 141.

dan Şam'ın fethi için görevlendirilen dört komutandan biri olmuştur. Şürahbil, bu görevini Hz. Ömer döneminde de sürdürmüş ve Amvâs Vebası'nda 67 veya 69 yaşında iken vefat etmiştir. Kabri, Ürdün'de Livâü'l-Ağvâri's-Şimâliyye bölgesindeki Vâdilyâbis köyünde bir caminin içinde bulunmaktadır.¹⁴³

4.9. Ebû Malik el-Eş'arî

Asıl adı Ka'b b. Asım olan Ebû Malik el-Eş'arî, Hayber'in fethi esnasında Habeşistan'dan gelerek Medine'ye yerleşmiştir. Allah Resulü ile birlikte bazı gazvelere katılmış ve Hevazın kabilesi üzerine bir grubun başında görevlendirilmiştir. Daha sonra fetih amacıyla Şam'a yerleşmiş ve Amvâs Vebası'nda vefat etmiştir. Ebû Malik, Hz. Peygamber'den hadis de nakletmiştir.¹⁴⁴

4.10. Utbe b. Suheyl

Utbe b. Suheyl, Mekke'nin fethinden sonra babasıyla birlikte Müslüman oldu. Hz. Ömer'in halifeliği zamanında ailesiyle birlikte Şam'a yerleşti. Şam bölgesinin fetihlerinde bulundu ve Amvâs Vebası'nda hayatını kaybetti.¹⁴⁵

4.11. Âmir b. Geylân

Sakif kabilesine mensup olan Âmir b. Geylân, babasından önce Müslüman olmuştur. Medine'ye hicret edip Hz. Peygamber'le birlikte yaşamıştır. Daha sonra Âmir ve kardeşi Ammâr, Hâlid b. Velid ile birlikte Bizanslılarla yapılan savaşlara katılmak amacıyla Şam'a yerleşmiş ve Amvâs Vebası'nda vefat etmiştir.¹⁴⁶

4.12. Âmir b. Ebî Vakkas ez-Zühri

Sa'd b. Ebî Vakkas'ın kardeşi olan Âmir, İslamiyet'i kabul eden ilk Müslümanlardan biridir. Müslüman olduğundan dolayı başta anne ve babası olmak üzere kabilesinin zulmüne maruz kalmış ve Habeşistan'a hicret etmek zorunda kalmıştır. Daha sonra Medine'ye de hicret eden Âmir, Hz. Peygamber'le birlikte Uhud Savaşı'na katılmıştır. Hz. Ömer'in halifeliği döneminde Şam'a gitmiş ve Amvâs taununda vefat etmiştir.¹⁴⁷

4.13. Ammâr b. Geylan

Ammâr b. Geylan b. Seleme, Sakif kabilesine mensuptur. Kardeşi Amir'le

¹⁴³ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 9: 397.; Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 141.; Yakut, *Mu'cemü'l-buldân*, 4:158.; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 6; 202.; Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve vefeyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lam*, (H. 11-40): 181.; İbn Hacer, *el-İsâbe fi'temyizi's-sahabe*, 3: 265-266. Mehmet Efendioğlu, "Şürahbil b. Hasene", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: İsam, 2010), 39: 268, <https://islamansiklopedisi.org.tr/surahbil-b-hasene>.

¹⁴⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 9: 403-404.; Zehebî, *Târîhu'l-İslam ve vefeyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lam*, (H. 11-40): 185.

¹⁴⁵ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, 382.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 399.; İbn Hacer, *el-İsâbe fi'temyizi's-sahabe*, 4: 361. Şibli Nu'mani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 139.

¹⁴⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 399.; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-aşhâb*, 2: 796.; İbn Hacer, *el-İsâbe fi'temyizi's-sahabe*, 3: 481.

¹⁴⁷ Âmir'in farklı yerlerde vefat ettiğine dair rivayetler de bulunmaktadır. Bk. Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 137.; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-aşhâb*, 2: 799.; Nuri Topaloğlu, "Âmir b. Ebî Vakkas", içinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: İsam, 1991), 65, <https://islamansiklopedisi.org.tr/amir-b-ebu-vakkas>.

birlikte Müslüman olmuş ve Halid b. Velid ile birlikte Şam fetihlerinde bulunmak amacıyla bölgeye gitmiştir. Amvâs Vebası'nda şehid olmuştur.¹⁴⁸

5. Vebadan Sonra Halifenin Şam'a Gitmesi

Amvâs Vebası'nda halk, benzeri görülmemiş bir sıkıntı çekmiş¹⁴⁹ ve Şam'ı fetheden önemli komutanların da içinde bulunduğu birçok kişi hayatını kaybetmişti.¹⁵⁰ Ölenler içerisinde askerler olduğu gibi sivil halk da vardı. Bundan dolayı insanlar arasında korku ve panik meydana gelmişti.¹⁵¹ Özellikle Allah Resulü'nün güzide sahabilerinden bazılarının vefat etmesi, halifeyi ciddi bir şekilde etkilemişti. Dolayısıyla hayatını kaybedenlerin mirasının dağıtılması gerekiyordu. Bu mirasla ilgili bazı sıkıntılar olduğu anlaşılıyor. Bunun için ordu komutanları, geride kalanların miras problemini halletmesi için Hz. Ömer'i bölgeye davet ettiler.¹⁵² Diğer taraftan Suriye bölgesinde meydana gelen ve birçok yerleşim birimine yayılan veba felaketinin etkisi uzun yıllar devam etmiş ve pek çok iş yarıda kalmıştır.¹⁵³

Vebanın tesirinin çok uzun süre devam etmesi, düşmanların Müslümanlara karşı iştahlanmasına sebebiyet vermiştir.¹⁵⁴ Bir taraftan vebanın etkisi öbür taraftan düşmanlarının memleketlerine saldırma endişesi, Müslümanları bir hayli endişeye sevk etmiştir.¹⁵⁵

Halife Ömer hem Müslümanların içinde bulunduğu bu sıkıntıdan kurtarmak ve vefat edip geride mal bırakanların mallarını, Müslümanlar arasında pay etmek¹⁵⁶ hem de düşman ordularının o bölgelere saldırmalarına engel olmak amacıyla Şam'a gitmeye karar vermiştir. Halifenin Şam'a gitmesi, orada bulunan Müslümanları ziyadesiyle memnun ettiği gibi düşmanlarının da Müslümanlara saldırma niyetinden vazgeçirmesine sebebiyet vermiştir.¹⁵⁷

Düşmanların Müslümanlara saldırmasını engelleyen bir başka sebep de veba salgınının kendilerine bulaşacağı endişesiydi. Zira Herakleios, vebadan dolayı savunma gücünü kaybeden Müslümanlara saldırmaktan çekindiği gibi, Irak'ta veba salgınını duyan Sasani İmparatoru Yazdicerd, kaybettiği toprakları geri alma cesaretinde bulunamamıştır.¹⁵⁸

Halife, beldeleri dolaşmak, komutanlarını ve tercih ettikleri hayırlı işlerini

¹⁴⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe fi temyizi's-sahabe*, 4: 472.

¹⁴⁹ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (354/965), *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, ed. Mehmet Azimli, çev. Harun Bekiroğlu (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 381.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 401.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 79.

¹⁵⁰ Diyârbekrî, *Târîhu'l-hamîs fi ahvâli'l-enfesi nefîs*, 2: 245.

¹⁵¹ Ateş, *Hz. Ömer*, 1: 382.

¹⁵² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 402.; Julius Wellhausen, *İslam'ın En Eski Tarihine Giriş*, trc. Fikret İşiltan (İstanbul: Ankara Matbaası, 1960), 59.

¹⁵³ Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, 1: 313.

¹⁵⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 401.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 79.

¹⁵⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 79.

¹⁵⁶ Mirası taksim etme işi, orada bulunan komutanlara zor gelmiş ve Hz. Ömer'i bölgeye davet etmişlerdir. Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 79.

¹⁵⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 79.

¹⁵⁸ Ateş, *Hz. Ömer*, 1: 382, 388-389.

kontrol etmek, halkın durumunu araştırmak ve aynı zamanda vebada sağ kurtulanları teselli etmek amacıyla Medine'den çıkıp dolaşmaya karar verdi.¹⁵⁹ Ancak bölgeye gitmeden önce Medine'de bulunan kişilerle istişare ihtiyacı hissetti. Bu amaçla istişare heyetini topladı ve "Bölge halkının geriye ne bıraktıklarını görmek için buldukları yerleri dolaşmam gerektiği kanaatine vardım. Bu hususta görüşlerinizi bana bildiriniz" dedi. Orada hazır bulunanlar arasında o sene Müslüman olan Kâ'bu'l-Ahbar da vardı. Kâ'b, halifeye: "Ey müminlerin emiri! Nereden başlamak istersin?" diye sorunca Hz. Ömer, "Irak'tan" diye cevap verdi.¹⁶⁰ Bunun üzerine Kâ'b, "Hayır, öyle yapma çünkü kötülük on kısımdır. Bunların dokuzu doğuda, birisi batıdadır. İyilik de on kısımdır. Dokuzu batıda, birisi de doğudadır. Şeytanın boynuzu ve şifa bulmaz her türlü hastalık buradadır" diye ifade etti. Hz. Ali ise fikrini şöyle beyan etti: "Ey müminlerin emiri! Kûfe, hicretten sonra hicret içindir. Orası İslam'ın bir kubbesidir. Bir gün gelecek herkes oraya gitmeyi isteyecektir." Bunun üzerine Hz. Ömer şunları söyledi: "Amvâs'takilerin mirasının kaybolma ihtimali var. Dolayısıyla işe Şam'dan başlayarak mirasları taksim edeceğim. Ondandır sonra içimden geçen şeyleri, onlar için yapmaya çalışacağım. Daha sonra oradan dönüp diğer beldeleri dolaşacağım."¹⁶¹

Hz. Ömer, istişare yaptıktan sonra Medine'den ayrılmadan önce yerine Hz. Ali'yi vekil bırakarak bölgeye gitti. İlk önce Eyle'ye uğradı. Eyle'ye yaklaştığında devesine bindi. Devesinin sırtında ters çevrilmiş bir post vardı. Kendi bineğini ise kölesine verdi. Eyle halkı, onu karşılamaya çıktı. Müminlerin emiri nerede? Diyenlere Hz. Ömer, kendisini kastederek: "İşte önünüzde" diye cevap verdi. Bunun üzerine onu karşılayanlar, "Müminlerin emiri Eyle'de" diyerek halka haber verdiler. Halifenin Eyle'de olduğunu öğrenen halk, onun yanına gitti. Halife Ömer, o geceyi Eyle'de geçirdi. Yırtılan gömleğini yıkayıp yama yapması için manastırdaki rahibe verdi. Rahip de istediği gibi yama yaptı. Hz. Ömer de onu alıp giydi. Rahip ona bir gömlek daha dikti fakat halife bunu kabul etmedi.¹⁶²

Hz. Ömer, bölge halkına maddi yardımda bulundu. Kışlık ve yazlık bölgeleri tayin edip seferlerini düzenledi. Şam'ın sınır şehirlerini ve ana merkezlerini belirleyip valiler tayin etti. Aynı şekilde bölgesinin askeri bakımdan ihtiyaç sayılabilecek eksikliklerini gidermeye çalıştı. Bölge halkını düşmanlardan korumak amacıyla bazı askerleri bıraktıktan sonra bölgenin diğer yerlerini dolaşmaya başladı. Abdullah b. Kays'ı bütün sahil bölgelerinin komutanı yaptı. Şurahbîl b. Hasene'yi görevden alarak onun yerine Muaviye b. Ebî Süfyan'ı getirdi. Halka bunun gerekçesini şu şekilde açıkladı: "Ben onu beni kızdıracak bir hareketten

¹⁵⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 88.; Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, 1: 312.

¹⁶⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 402.

¹⁶¹ Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mulûk*, 4: 59.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 402.; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7: 88.

¹⁶² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 401.; Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, 1: 312.; Şibli Nu'mani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 139.; Wellhausen, *İslam'ın Eski Tarihine Giriş*, 59.

dolayı değil, ondan daha ehil birini bulduğumdan dolayı görevden aldım.”¹⁶³

Halife Ömer, vebadan ölenlerin miraslarını, vârislerine dağıtıp askerlere gerekli maaşları verdikten sonra sınır boylarındaki bütün merkezlere karakollar inşa ettirdi. Ölenlerden dolayı boşalan askeri kadrolara yenilerini atadı.¹⁶⁴ Daha sonra Şam’dan Medine’ye dönmek istediği zaman kalkıp insanlara bir konuşma yaptı. Konuşmasında şu hususlara dikkat çekti: “Aranızda idareci olarak tayin edildim. Allah’ın sizin yöneticilerinizle ilgili bana verdiği görevleri inşallah yerine getirmişimdir. Ganimetlerinizi aranızda yaydık ve yanımızda bulunan eşyaları sizlere ulaştırmaya çalıştık. Uğruna savaştığınız Şam’ın gelirlerini genişlettik ve yiyeceklerinizi artırdık. Size maaş ve erzak verilmesi hususunda gerekli talimatlarda bulunduk. Yapılması gereken başka bir şey varsa ve bunu biliyorsanız, bize bildiriniz ki Allah’ın izniyle onu da yapalım.”¹⁶⁵

Halife Ömer, Amvâs Vebası’nda hayatını kaybedenlerin miraslarını, hayatta kalan yakınlarının arasında pay edip işleri yoluna koyduktan sonra zilkade ayında Medine’ye geri döndü.¹⁶⁶

Sonuç

İnsanlık tarihi kadar eski olan veba hastalığı, tarihin her döneminde çeşitli bölgelerde farklı isimlerle ortaya çıkmış ve birçok insanın ölümüne sebep olmuştur. İnsanlar, bu salgınla mücadele etmek amacıyla var güçleriyle uğraşmışlar ancak veba, değişik zamanlarda etkisini tekrar göstermiştir.

Allah Resulü, vebanın geçmiş ümmetlerin bir felaketi olduğunu bildiğinden ümmetini bu hastalık karşısında uyarılmış ve tedbirli olmaya davet etmiştir. Aynı şekilde vebaya yakalananların hastalıklarını başkalarına bulaştırmamalarını, sabretmelerini ve mükâfatını Allah’tan beklemelerini tavsiye etmiş ve hastalığının büyük kitlelere yayılmasına engel olmaya çalışmıştır.

İslam tarihinde Amvâs Vebası dışında Hz. Peygamber döneminde, Medine ve çevresinde veba hastalığı görüldüğü gibi Hz. Ömer döneminde de Yahudiler arasında bu hastalık baş göstermiştir. Aynı şekilde daha sonraki dönemlerde değişik bölgelerde bu hastalıktan bahsedilmektedir.

Filistin bölgesinde küçük bir yerleşim birimi olan Amvâs, Hz. Ömer’in halifeliği döneminde çıkan vebayla ismini duyurmuştur. Burada ortaya çıkan veba hastalığı, daha sonra bugünkü Suriye, Filistin, Lübnan, Ürdün ve Irak’ın değişik

¹⁶³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 401.; Ali Muhammed Sallabi, *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, 302-303.

¹⁶⁴ Şibli Nu'mani, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, 140.

¹⁶⁵ Hz. Ömer'in bu konuşmasından sonra namaz vakti gelmişti. Ezan okuması için o sıralarda orada bulunan Bilal de vardı. Bilal, Allah Resulü'nün vefatından sonra Medine'yi terk etmiş ve bir daha ezan okumamaya karar vermişti. Halk, Bilal'in ezan okuması için halifeye ricada bulundu. Halife de halkın isteklerini Bilal'e iletti. Bilal, ezanı okumaya başlayınca orada bulunan halkın büyük çoğunluğu ağlamaya başladı. Zira Bilal'in ezan okuması, Allah Resulü'nü akla getirmişti. Bk. İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7: 79.

¹⁶⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 2: 401.; Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, 1: 313.

yerlerine sığramış ve binlerce insanın ölümüne sebebiyet vermiştir.

Veba hastalığı ile birlikte sahabenin kader anlayışının birbirinden farklı olduğu ortaya çıkmıştır. Kimisi Allah'tan gelen her şeyi kader olarak kabul edip başa gelen musibetlere karşı sabredilmesi gerektiğini savunurken, bir başkası ise Allah'ın insanlara verdiği cüzi iradeyi ön planda tutarak sebepler dairesinde hareket etmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Hz. Ömer, Şam'da ortaya çıkan salgından halkı kurtarmak amacıyla bölge komutanlarına talimat vermiştir. Amr b. el-Âs, yönetimi devraldıktan sonra halkı hastalıklı bölgeden uzaklaştırmak amacıyla havası temiz olan yüksek yerlere çıkartmıştır. Bu tedbirler netice vermiş ve hastalık etkisini kaybetmiştir. Böylece insanlar, rahat bir nefes almıştır.

Amvâs Vebası'nda aralarında Ebû Ubeyde b. Cerrah, Muâz b. Cebel ve Yezid b. Ebî Süfyan'ın da bulunduğu çok sayıda güzide sahabe hayatını kaybetmiş ve vefat edenlerin sayısı, 25-30 bini bulmuştur. Bu salgınla birlikte binlerce çocuk yetim, bir o kadar da kadın dul kalmış ve bazı ailelerin nesli devam etmemiştir.

Hz. Ömer, Amvâs Vebası'ndan sonra hem vefat edenlerin miraslarını düzenli bir şekilde dağıtmak hem de zor günler geçiren halkı teselli etmek amacıyla Şam bölgesine gitmiştir. Halife, bölge halkının işlerini düzene soktukten ve gerekli yardımları yaptıktan sonra Medine'ye geri dönmüştür.

Kaynaklar

- » Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Musned*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1995.
- » Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Kitâbü'z-zühd*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999.
- » Ahmed Cevdet Paşa. *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*. Trc. Metin Muhsin Bozkurt. 2 Cilt. İstanbul: Çile Yayınları, t.y.
- » Ahmed Nedvi-Said Sahib Ansârî. *Asrı Saâdet Peygamberimiz ve Ashabı*. Trc. Ali Genceli. 1985. Bs, 6 Cilt. İstanbul: Şamil Yayınları, t.y.
- » Akbaş, Mehmet. *Sahabenin İslam Tebliği (Suriye bölgesi)*. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2009.
- » Algül, Hüseyin. *İslâm Tarihi Hulefâi Râşidîn*. 3 Cilt. Bursa: Emin Yayınları, 2018.
- » Ali Muhammed Sallabi. *II. Halife Hz. Ömer'in Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*. Trc. Mehmet Akbaş. İstanbul: Ravza Yayınları, 2008.
- » Apak, Adem. *İslam Siyaset Geleneğinde Amr b. el-Âs*. Ankara: Ankara Okulları Yayınları, 2001.
- » Ateş, Süleyman. *Hz. Ömer*. 2 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2017.
- » Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Davud el-Belâzurî. *Fütûhu'l-büldân*. Beyrut: Mektebetü'l-Meârif, 1987.
- » Bilge, Mustafa L. "Cuhfe". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 8: 82-83. İstanbul: İsam, 1993. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cuhfe>.
- » Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el- Buhârî. *el-Câmi' u's-sahîh*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2003.
- » Cengiz, Ercan. "Hz. Ömer Döneminde Meydana Gelen Amvas Tâunu ve Etkileri". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (2020): 129-150.
- » Demircan, Adnan. *Râşid Halifeler*. İstanbul: Beyan, 2018.
- » Diyârbekrî, Huseyn b. Muhammed b. Hasan ed-Diyârbekrî. *Târîhu'l-hamîs fi ahvâlil-enfesî nefîs*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009.
- » Ebû Davud, Ebû Davud Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdi. *Sünenu Ebî Dâvud*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâletu'l-Âlemiye, 2009.
- » Ebû Ubeyd, Ebû Ubeyd, Kasım b. Sellam. *Kitâbü'l-emvâl*. Thk. Dr. Muhammed Ammare.

- Beyrut: Darü'ş-Şuruk, 1989.
- » Efendioğlu, Mehmet. “Şürahbîl b. Hasene”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: İsam, 2010. <https://islamansiklopedisi.org.tr/surahbil-b-hasene>.
 - » F. Buhl. “Amvâs”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: MEB, 1987.
 - » Fayda, Mustafa. *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*. 6. Baskı. İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.
 - » Fayda, Mustafa. “Amvas”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: İsam, 1991. <https://islamansiklopedisi.org.tr/amvas>.
 - » Genç, Özlem. “Kara Ölüm: 1348 Veba Salgını ve Ortaçağ Avrupa'sına Etkileri”. 2011. 28.
 - » Gümüş, T. Tolga. “Avrupa'da Kara Ölüm ve Dönem Kronikleri”. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20/1 (2011): 139-164.
 - » Halife b. Hayyât, Ebû Amr Halife b. Hayyât b. Halife eş-Şeybânî el-Basrî, *Târîhu Halife b. Hayyât*. Riyad: Dâru Tayyibe, 1985.
 - » İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Cil, 1992.
 - » İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. El-Hasan b. Hibetullah b. Abdullah eş-Şafîî İbn Asâkir. *Târîhu medîneti Dimeşk*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1990.
 - » İbn Ebû Heyseme, Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme Züheyr b. Harb en-Nesâî. *Ahbâru'l-mekkiyin min kitabi'l-târîhi'l-kebir*. Riyad: Daru'l-Vatan, 1997.
 - » İbn Habib, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî. *el-Muhabber*. Trc. Adem Âpak-İsmail Güler. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
 - » İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî. *el-İsâbe fî temyizi's-sahabe*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415.
 - » İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbâru'l-hulefâ*. Ed. Mehmet Azimli. Trc. Harun Bekiroğlu. 4 Cilt. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
 - » İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdulmelik İbn Hişam. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Beyrut: Dâru'l-Kitabu'l-Arabî, 1990.
 - » İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebi Bekir b. Eyyub b. Sa'd Şemsuddin b. Kayyim el-Cevziyye. *Zâdu'l-meâd fî hedyi hayri'l-ibâd*. 6 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r- Risale, 1994.
 - » İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesîr. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 15 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-Maârif, 1990.
 - » İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *el-Ma'ârif*. Thk. Server Ukkâşe. Kâhire: arû'l-Ma'ârif, t.y.
 - » İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî ez-Zührî. *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2001.
 - » İbn Şihâb ez-Zührî, Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah İbn Şihâb ez-Zührî. *el-Meğâzî*. Ed. Mehmet Azimli. Trc. Mehmet Nur Akdoğan. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
 - » İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî. *el-Muntazam fî târihi'l-umem ve'l-mulûk*. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995.
 - » İbnü'l-Esir, İzzuddin Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed. *el-Kâmil fî't-târih*. Thk. Ömer Abdus-selam et-Tedmirî. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l Kitâbi'l Arabiyye, 1417.
 - » Kândehelevî, Muhammed Yusuf, *Hz. Peygamber ve Ashabının Yaşadığı Müslümanlık*. Trc. Ahmet M. Büyükcinar, A. Ömer Tekin, Ö. Faruk Harman. 4 Cilt. İstanbul: Kalem Yayınevi, 1977.
 - » Kelâî, Ebû'r-Rebi Süleyman b. Musa b. Salim El-Himiri. *El-İktifa bi tazammenehu min meğazi Rasulillah ve's-selasetil hulefa*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1420.
 - » Kettânî, Muhammed Abdulhay *et-Terâtibu'l-idâriyye*. 2 Cilt. Beyrut: Darü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, t.y.
 - » Komisyon. *Hadislerle İslam*. 7 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.
 - » İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta*. Beyrut: Dâru Ahyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1985.
 - » Muslim, Ebu'l Huseyn el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. *Sahîh'u-Muslim*. Riyad: Dâr'u-Taybe, 2006.
 - » Önkal, Ahmet. “Ebû Ubeyde b. Cerrâh”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: İsam, 1994.
 - » Philip K. Hitti. *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*. Trc. Salih Tuğ. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1989.
 - » Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî. *el-Mebsût*. 31 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.
 - » Suyutî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir es-Suyutî. *Târîhu'l-hulefâ*. Beyrut: Darü'l-Minhac, 2013.

- » Şibli Nu'mani. *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*. Trc. Talip Yaşar Alp. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2015.
- » Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'r-rusûl ve'l-mulûk*. Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim. 11 Cilt. Kahire: Dâru'l-Meârif, t.y.
- » Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *el-Câmiu'l-kebir*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâm, 1996.
- » Vâkidî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Vâkidî. *Kitâbu'l-meğâzi*. Beyrut: Dâru'l-A'lemî, 1989.
- » Varlık, Nûkhet. "Tâun". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: İsam, 2011.
- » Wellhausen, Julius. *İslam'ın En Eski Tarihine Giriş*. Trc. Fikret Işıltan. İstanbul: Ankara Matbaası, 1960.
- » Yakut, Ebu Abdullâh b. Abdillâh el-Hamevî. *Mu'cemü'l-buldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1977.
- » Yusuf el-Kardâvî. *İslam Hukukunda Zekât*. Trc. İbrahim Sarmış. 2 Cilt. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1984.
- » Zehebî, Şemseddin Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî. *Târîhu'l-İslam ve vefeyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lam*. Thk. Ömer Abdusselam et-Tedmirî. I-LII Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-Arabî, 1993.
- » <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/buyuk-veba-salgini-102>